

ELŐHANG

.

A keresztény Jézus harmadnapra támadt fel. Kétezer esztendőre volt szükség ahhoz, hogy a zsidó Jézus feltámadjon. Ennek a két mondatnak látszólag semmi köze nincs egymáshoz. Az első mondat az üdvtörténethez tartozik, s kétezer esztendő alatt sosem ment feledésbe. Minden keresztény mindig tudta és vallotta, ahogy ma is tudja és vallja, hogy Krisztus a harmadik napon feltámadott, ahogy minden évben – húsvét napján – újra és újra feltámad. Az üdvtörténetben az idő és az örökkévalóság kereszteli egymást. Ott nincs múlt, de örök és ismétlődő jelen. A második mondat a történelemhez tartozik. Kétezer esztendeig tartott, míg mind a keresztények, mind a zsidók emlékezni kezdtek arra, hogy Jézus zsidó volt. Ez a tudás kétezer éven keresztül feledésbe merült. Nem abban az értelemben, mintha elfelejtették volna, hogy Jézus –mai kifejezéssel élve – „zsidó származású” volt, hanem mert elfelejtették, hogy jó zsidó volt. Nem jutott eszükbe – miért is jutott volna? –, hogy Jézus nem volt keresztény, s nem is ismerte a kereszténységet. A názáreti Jézust beillesztették a krisztológiába, s amikor Jézusra emlékeztek, arra a Jézusra emlékeztek, akinek a képét a már megszülető kereszténység – Pál apostol és az evangéliumok – alakította ki. Mindez

ma már közhely. A kérdés, melyet ebben a tanulmányban felvetek, ennek a közhelynek a születéséhez és elterjedéséhez kapcsolódik.

A XIX. században az előbb leírt közhelyek távolról sem számítottak annak, hanem – mind a kereszténység, mind a zsidóság önértelmezésének fényében – botrányosnak számítottak. Ernst Renan könyvei (Jézus, A kereszténység első kétszázötven éve), bár csak nagyon óvatosan érintették ezt a tárgyat, vihart kavartak. Nietzsche ezzel dezavualta a kereszténységet – elsősorban Pál apostolt –, mint a zsidó ressentiment megtestesítőjét. Pusztán az utolsó negyedszázadban vált a zsidó Jézus alakja közhelyszerűvé. A zsidó Jézus feltámadása kapcsán erről beszélek. Ennek a feltámadásnak, ha nem is okaira, de környezetére, feltételeire fogok rákérdezni. S egyúttal magának a kérdésfeltevésnek a jelentőségére és aktualitására is – mégpedig a keresztény/zsidó viszony alakulása, továbbá az emlékezés/felejtés s ehhez kapcsolódva a kollektív identitásképzés filozófiája szempontjából, s végül a történelem és üdvtörténet kölcsönhatásának kérdéscsoportjait elemzem.

Az a kérdés, melyet körül szeretnék járni, az emlékezés/felejtés legnagyobb rejtélyeinek sorába tartozik. Hogy előlegezzem egyik mondandómat, ez a történet a kollektív felejtést/emlékezést – s ezzel a kollektív identitásképzést is – egyértelműen az interpretáció munkájához rendeli. A kollektív – és egyéni – emlékezetből sok minden abban az értelemben esik ki, hogy nem tudunk rá emlékezni. Ha léteznek is élménynyomok, hiányzik a nyomokat felderítő munkához az erő vagy az akarat. Voltak szövegek, amelyeket irattárok mélyéről elő lehetett volna bányászni,

de amelyekbe, mondjuk, ötszáz esztendőn keresztül senki nem tekintett bele – vagy mert nem tartották méltónak az olvasásra, vagy mert nem értették a nyelvet, melyen íródtak. De előfordult az is, hogy a nyomok eltűntek a lehetséges értelmező számára. Amíg például nem találják meg a nagy formátumú görög bronzszobrokat, addig nem lehet rájuk visszaemlékezni. Addig a görög szobrászatra való emlékezés a márványszobrok s főleg a római másolatok nyomán alakul ki. Vagy, hogy témánknál maradjak: ki emlékeztetett volna arra a közösségre, mely a Holt-tenger mellett szerveződött, s melynek egyes hívei Jeruzsálemben is éltek? Akik a támadó római hadsereg elől menekülve barlangokba rejtették el szent irataikat, hogy a háború végeztével majd visszajöjjenek értük? Írmagjuk sem maradt, míg csaknem kétezer esztendő múlva egy véletlen nyomán rábukkantak a szövegeikre, melyek már-már örök feledésbe merültek. Kérdés, hogy most, miután már megtaláltuk, amit nem nekünk szántak, hogy most képesek vagyunk-e emlékezni rájuk egyáltalán? Ez különben fontos kérdés, melyre itt nem is kereshetem a választ. Lehet-e visszaemlékezni valamire, amire egyáltalában, még nyomokban sem emlékeztünk kétezer éven át? Vajon nem maradnak-e ezek a közösségek szellemileg halottak, akár mennyit tudhatunk is meg róluk most, kétezer esztendő múltán? Vajon nem csak azok támadhatnak fel, akikről valamilyen formában mindig tudtunk valamit, akik legalább nyomokat hagytak emlékezetünk homokjában?

Nos, a zsidó Jézus esetében nemcsak egészen más esetről van szó, hanem éppen a holt-tengeri közösség esetének ellentétééről. Ezt egyesek nagyon nehezen veszik tudomásul. A zsidó Jézus

feltámadását egyesek pontosan annak tulajdonítják, hogy felfedezték a holt-tengeri tekercseket, és ezekben teljesen új információkra leltek a történelmi Jézussal s a kereszténység születésével kapcsolatban. Én azokhoz csatlakozom, akik azt állítják, hogy ez korántsincs így. Az állítólag új információkra támaszkodó szenzációs interpretációk egyszerűen költemények. Néha meghökkenően furcsák, mint például Barbara Thieringé, aki a Háborús tekercs Igaz Tanítóját Keresztelő Jánossal, Gonosz Papját viszont Jézussal azonosította! Az a feltevés, hogy Jézusnak valami köze lehetett az esszénus szektához, korábbról keltezett, mint a holt-tengeri leletek felfedezése, és a leletek semmivel sem járultak hozzá ennek az elméletnek a igazolásához, igaz, cáfoltához sem. Számos tentatív elméletet fogalmaztak meg egyes összefüggésekről. Így David Flusser lehetségesnek tartja, hogy Keresztelő Jánosnak volt valami kapcsolata az esszénus szektával, bár Jézusnak nem. Vermes Géza pedig arra utal, hogy a keresztény egyház felépítésének forrásvidékén Pál számára az esszénus szekta hierarchikus belső struktúrája modellként szolgálhatott. De mindennek vajmi kevés köze van a Názáreti Jézus arculatához.

Ricoeur Freud aktív, illetve passzív emlékezés elméletének mintájára megkülönbözteti az aktív és passzív felejtést. A zsidó Jézus elfelejtése esetében azonban nehéz lenne az aktív és passzív felejtést megkülönböztetni. A szövegek olvashatók, elérhetőek voltak, s ennyiben elfelejtésüket aktív felejtésnek lehetne tekinteni, ugyanakkor azonban a hívek generációról generációra örökölték a szöveg egy bizonyos olvasatát, azt az olvasatot, mely egy bizonyos, antijudaista, felejtést fixált, s így majdnem lehetet-

lenné tette a szöveg más interpretációját, azaz más olvasatát. Ennyiben tehát passzív felejtéssel van dolgunk. Érdekes, hogy az eretnekek tudták, amit a katolikus keresztények elfelejtettek. Így Szent Ágoston tanúbizonysága szerint (Vallomások V/11) a manicheusok azt hangoztatták, hogy az újszövetségi Szentírást ismeretlenek meghamisították azért, mert a zsidó vallás törvényeit be akarták iktatni a kereszténységbe.

Ami a zsidó Jézus feltámadását illeti, itt aktív emlékezetről beszélnek, de ennek az emlékezésnek az állítólagos vagy tényleges új felfedezésekkel és ismeretekkel való indoklásában a passzív emlékezet is szerepet játszik.

Miután már megszületett a szükséglet a zsidó Jézus feltámadására/feltámasztására, a holt-tengeri tekercseket is számosan ebben az értelemben, ebben a szellemben interpretálták. Elsősorban a tudósokról és a vallásfilozófusokról beszélek, nem a publicistákról és belletristákról. Jézus „korszerűsítése” egyike a divatjelenségeknek, s ez a divat, mint minden divat, gyakran extrém formákat ölt. A mi korunk a „Jézus Krisztus szupersztár” kora, a legkülönbözőbb – jó vagy rossz – Jézus-filmek divatjának kora. Nemcsak a zsidó Jézust fedezik fel, hanem megalkotják – mondjuk – a hindu Jézus képét is (Hanna Wolff: Az egyetemes Jézus). A mi korunk a Jézus-szeminárium kora is. A kaliforniai Jézus-szeminárium híressé/hírhedtté vált, papírtermése talán már mázsákban is mérhető. Azt is hallottam, bár ellenőrizni nem tudom, hogy a Jézussal kapcsolatos értelmezések egyes kérdéseiben többségi szavazattal döntenek. Mint manapság sok esetben, itt is az érdekes és figyelemre méltó keveredik a bizarral és a szenzációhajhászóval.

A következőkben egyes könyvekre támaszkodom, nem pedig irányzatokra. S csak olyanokra, melyek szerintem megbízható történeti/üdv történeti interpretációval támasztják fel a zsidó Jézust.

Hadd térjek vissza ennek a felejtés/ emlékezéstörténetnek sajátos mivoltára. Mint említettem, semmiféle felfedezés nem járult hozzá lényegesen a Jézus-kép átalakulásához. A zsidó Jézus alakja végső soron, vagy talán teljesen, a szinoptikus evangéliumok olvasatán alapszik, olyan szövegeket értelmez újra, melyek kétezer év alatt sosem mentek feledésbe, melyekről mindenki tudott, minden latinul, majd később anyanyelvén olvasni tudó keresztény/keresztyén olvasott. Ez volt A KÖNYV. Ma olvassák kevesebben, mint régen. Vajon az, hogy ma kevesebben olvassák, hozzájárul-e ahhoz, hogy másként olvassák? De akárhogy is: egyes szerzők kizárólag a szinoptikus evangéliumokra támaszkodva rajzolják meg a zsidó Jézus képét.

Igaz, a szinoptikus evangéliumokat többnyire kritikailag olvassák. Megkülönböztetik bennük a különböző rétegeket, különböző szerzők műveit, változtatásait, javításait. De mindez nem járul lényegesen hozzá a Jézus-kép megváltozásához, hiszen a Jézus-kép mindennek ellenére a hagyományozott írott szövegre támaszkodik. Nem akarom ennek a bibliakritikai munkának érdemeit kétségbe vonni, mikor kérdésem szempontjából másodlagos jelentőségűnek ítélem. Mieke Bal Látvány és narratíva című tanulmányában a bibliai szövegek rétegekre bontását Leach értelmében az omlett elemeire bontásához (unscrambling of the omlette) hasonlítja, és teljesen terméketlennek tekinti. Én nem tartom terméketlennek, csak – ebben az esetben – sem nem oknak, sem nem következménynek.